

Deliberationes tudományos folyóirat
16. évfolyam 2. szám 2023/2, 17–33. oldal
Kézirat beérkezése: 2023.09.30.
Kézirat befogadása: 2024.04.24.
DOI: 10.54230/Delib.2023.2.17

Deliberationes Scientific Journal
Vol.16; Ed.No. 2/2023, pages: 17–33
Paper submitted: 30th September 2023
Paper accepted: 24th April 2024
DOI: 10.54230/Delib.2023.2.17

GERLA: APÁTSÁG A FEHÉR-KÖRÖS VIDÉKÉN

Egy rejtélyes évszám és két azonos nevű helynév nyomában*

Halmágyi Miklós

Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára, Békési Fióklevéltár

Absztrakt

A gerlai apátot 1257. évre keltezett oklevél említi először. Az oklevél szövege azonban csak 15. századi másolatokban maradt ránk. Jelen tanulmány szakirodalmak alapján rámutat a keltezéssel kapcsolatos ellentmondásokra. A szakirodalom 1259-re teszi a gerlai apátot említő oklevél lehetséges keltezését, valószínűsítve, hogy kétes hitelű. Más írott forrással és régészeti emlékekkel együtt azonban állítható, hogy a 13. században, sőt, a 12. század végén is létezhetett már a gerlai apátság. Dusnoki-Draskovich József erős elmélete alapján valószínűsíthető, hogy a gerlai apátsággal azonosítható Iulamonustra-val, ahonnan 1313-ban Károly király keltezett oklevelet. Gerla nevét említő forrásokat vizsgálva érdemes megemlíteni, hogy az Ábránfyak tulajdonában két Gerla nevű jóság is volt a Magyar Királyság déli részén: a Békés megyei Algerla és a Zaránd megyei Felgerla.

Kulcsszavak: Középkori magyar egyháztörténet, Békés vármegye története, gerlai apátság, Anjou Károly király, Ábránfy család

ABBEY IN THE REGION OF THE RIVER WHITE-KÖRÖS

A mysterious date and two localities with the same name

Miklós Halmágyi

Hungarian National Archives Békés County Archives, Branch Archive of Békés

Abstract

Gerla is actually a district of the city Békéscsaba in the southern part of Hungary. In the Middle Ages, an abbey existed in Gerla, but not even the ruins remained above

the earth. The abbot of Gerla was mentioned for the first time in a charter dated in 1257. The text of this charter remained only in copies written in the 15th century. With the help of secondary literature, this study points at the controversies of the dating of this charter. According to the secondary literature the correct date-year of this charter was 1259, but we can agree with scholars, that the authenticity of this charter is doubtful. However, based on further written sources and archaeological evidences it is probable, that the abbey of Gerla existed in the 13th century, even at the end of the 12th century. According to the theory of József Dusnoki-Draskovich the abbey of Gerla is probable identical with *Iulamonustra*, where King Charles issued a charter in 1313. Studying the sources about Gerla it is worth mentioning, that the family Ábrányfő owned two estates named Gerla in the southern part of the southern part of the Hungarian Kingdom: Algerla (Down-Gerla) existed in Békés County and Felgerla (Up-Gerla) in Zaránd County.

Keywords: Church-History of the Medieval Hungarian Kingdom, History of Békés County, Abbey of Gerla, monastery, King Charles Anjou, family Ábrányfő

Akik napjainkban Békéscsaba VIII. kerületére, Gerlára látogatnak,¹ leginkább a Wenckheim család² hajdani, romladozó állapotú kastélyára és annak parkjára figyelhetnek föl. Érdekes azonban észben tartanunk, hogy Gerla történelme egy középkori apátság emlékével is ékeskedik. A föld felszíne fölött sajnos nem maradt meg, pedig Békés megye egyik legjelentősebb Árpád-kori épülete állhatott az egykori Gerlán. Mikorra tehető az apátság első biztos említése? Milyen szöveggörnyezetben tűnik fel a neve az oklevelekben? Ezekre a kérdésekre keresünk választ az alábbiakban.³

EGY REJTÉLYES ÉV SZÁM NYOMÁBAN

A gerlai apátság történetének korai forrásai a 13. századba vezetnek, IV. Béla király idejébe. Béla király nádora, Roland, valamint Móric, a királyné udvarbírája 120 márkáért birtokot vásároltak Vata fia Vata és Dénes fia Pósa nevű személyektől. A birtok Kraszna megyében feküdt, Vatasomlyója volt a neve. (Ez a mai Szilágysomlyó.)⁴ Később Roland nádor és Móric ispán arra kérték IV. Béla királyt, hogy erősítse meg a birtokvásárlásról szóló szerződést. Mivel a király nem ismerte a birtok pontos fekvését, arra utasította a váradi káptalant, hogy járják körül Vatasomlyó határát. Az elkészült határleírásban említik a gerlai apát Kirisföldje (Kerestelek) nevű birtokát

---

1 *Köszönet Dr. Szöcs Tibornak (HUN-REN-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport) és Dr. Juhász Péternek (HUN-REN-DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport) a cikk lektorálásáért, tanácsaikért!

Lásd a Gerlai Wenckheim Társaság Egyesület honlapját: <https://gwte.hu/index.php?q=content/Bemutakozas>

2 A családról lásd: Hankó, 2000.

3 Tanulmányom a Csabai Mérlegben megjelent cikkeim jegyzetekkel ellátott, bővített változata.

4 Szabó, 1876, VI. 60–61. (43. szám.)

(„*terra Kyrys Abbatis de Gwrla*”). Az adásvételről szóló oklevelet is belemásolták a határjárásról szóló dokumentumba.⁵ Mikor keletkezett ez az oklevél, mely a gerlai apátot is említi, és hogyan maradt fenn a szövege?

Sem a vásárlásról, sem a határjárásról szóló okirat nem maradt ránk eredetiben. Zsigmond király országbírója, Bebek Imre azonban átíratta ezeket 1390. március 23-án. A másolatokat tartalmazó oklevélről Pálóczi László országbíró készítettett átiratokat: 1454. december 14-én,⁶ majd 1466. március 22-én.⁷ II. Ulászló király szintén lemásoltatta Bebek oklevelét, 1494. február 17-én.⁸ Ez a három középkori átirat maradt tehát ránk a Gerla nevét tartalmazó, IV. Béla kori oklevélről: Pálóczié és II. Ulászlóé. Érthető, hogy a másolatokban előfordulnak elírások, azonban az oklevél hitelességét is fontos ellenőriznünk.

Az átiratok szerint a Vatasomlyó megvásárlásáról szóló oklevél 1251. november 10-én kelt,⁹ a Gerla nevét is említő határjárás pedig 1257. június 10-én. Az évszámokat betűvel írták ki. Az utóbbi oklevelet Béla uralkodási éve szerint is datálták: uralma 23-évében kelt.¹⁰ IV. Bélát 1235 őszén koronázták királlyá,¹¹ tehát 1257 júniusa még csak uralma 22. éveére esett, 1258 júniusában járt uralmának 23. évében. Még további ellenmondásokra is rámutathatunk. Segítségünkre lesz a korábbi szakirodalom – Fejérpataky László¹² és Zsoldos Attila¹³ könyvei – valamint Kertész Balázs munkája, melyet a székesfehérvári káptalan méltóságviselőiről jelentetett meg 2022-ben.¹⁴

A vatasomlyói birtok vásárlásáról a székesfehérvári káptalan állította ki az oklevelet. A végén olvassuk a káptalan néhány tagjának nevét: Saul a káptalan dékánja, Gergely az éneklőkanonok, Felicián az örkanonok, Fülöp pedig a fehérvári káptalan

5 Szabó, 1876, VI. 89–93. 91. (58. szám.); A birtok bizonyára a Szilágysomlyó közelében levő Kerestelekkel azonosítható, lásd Dusnoki, 2015, 18. valamint Google Maps; A Kiris (Kóris) feltehetőleg a kórisfárol kapta a nevét. Köszönet Juhász Péternek az adatért!

6 DL 351. A gerlai apát a 31. sorban: „*terra kyrys Abbatis de Gwrla*”; Marsina, 1987, 436.; Kertész, 2022, 40–41. 242.

7 DL 72008. A gerlai apát a 32. sorban, lásd fent. Kertész, 2022.41, 242.

8 DL 31054. A gerlai apát a 46. sorban, lásd fent. Kertész, 2022. 41., 242.

9 „Anno Domini Millesimo ducentesimo quinquagesimo primo quarto Idus Novembris” Szabó, 1876, VI. 60–61.

10 „Datum anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo septimo quarto Idus Juny regni aitem nostri anno vicesimo tercio.” Szabó, 1876, VI. 89–93.

11 A krónikáshagyomány szerint október 14-én, vasárnap koronázták királlyá Bélát, amikor „*Da pecem Domine*” az introitus imádság. Október 14. 1235-ben valóban vasárnapra esett, a „*Da pacem Domine*” azonban pünkösd utáni 18. vasárnapon volt introitus imádság, vagyis 1235-ben szeptember 30-án. Domanovszky (ed.), *Chronica*, cap. 176., 466–467. o.; Bollók (ford.), *Képes Krónika*, (2004) 113.; Szovák Kornél jegyzete Bollók fordításához, *Képes Krónika*, 2002, 222.; Szentpétery, *Chronologia*; Szentpétery, *Oklevéltani naptár*, 166–167.

12 Fejérpataky, 1885. 107.

13 Zsoldos, 2011, 111.

14 Kertész, 2022, Köszönet Szócs Tibornak, aki a könyvre figyelmem felhívta, és a kronológiai kérdésekben konzultált velem.

választott prépostja és a királyi udvar alkancellárja.¹⁵ 1251-ben azonban mások viselték a fehérvári káptalan tisztségeit.¹⁶ Fülöpöt 1258-ban és 1259-ben kelt oklevelek említik választott prépostként és alkancellárként. Kétséges tehát, hogy a Vatasomlyó adásvételéről szóló, Fülöp és Saul nevét említő oklevél 1251-ben keletkezett volna.¹⁷ 1258-ban sem igen készülhetett, mert abban az évben kelt oklevelek szerint Ambrus volt a fehérvári káptalan dékánja, nem pedig Saul. Ambrust még 1259. július elsején is dékánként említik!¹⁸

A vatasomlyói birtok határait azután írták össze, hogy Roland és Móric már megvették azt, így a Gerla nevét is említő határjárásról sem írhattak 1257-ben, esetleg 1259-ben. Több kutató – a bizonytalanság éreztetésével – 1259-re keltezi a határjárást, mely Gerla nevét is említi.¹⁹ Ha a vásárlásról szóló dokumentum keltezését 1251-ről 1259. november 10-ére módosítjuk, a határjárásról szóló oklevél sem helyezhető 1257 júniusára, de 1259 júniusára sem...²⁰ További ellentmondás, hogy 1259 június IV. Béla uralmának 24. évét jelenti, nem pedig a 23-at. A Gerlát említő oklevél keltét tehát ellenmondások terhelik. Felvethető annak a lehetősége, hogy hamisítvány:²¹ ez estben 1390-nél nem későbbi, mert Bebek Imre 1390-ben másoltatta le. Ha hamis, akkor is készülhetett valós adatok alapján.

A gerlai apátság létrejele egy 14. század második feléből való oklevél is utal. Az Ábránfy család tagjai 1383. július 13-án megosztották egymás közt birtokaikat. Az osztozkodás során magukat „de Gerla” megnevezéssel illették, és felsorolták birtokaikat. Az *ol Gerla* – Algerla – néven említett birtok minden bizonnyal a Békés megyei Gerla. Az oklevél többes számban ír *monostorokról*. Ezeknek a kegyúri jogát (*ius patronatus monasteriorum*) közösen birtokolta Ábránfy László, Elek, Dénes és Miklós. Az egyik monostor a mai Vésztő közelében levő Csolt, a másik minden bizonnyal Gerla apátsága volt. Sajnálatos módon ez utóbbi oklevél nem maradt ránk. Haan Lajos a Károlyi

15 „Magistro Philipo, ecclesie nostre electo, aule regie vicecancellario, Gregorio cantore, Feliciano custode, Saulo decano existentibus.” Szabó, 1876, VI. 61.;

Sajátos jelenség, hogy Fülöpöt a fehérvári káptalan által kiadott oklevelek említik királyi alkancellárként, a királyi oklevelek nem. Ettől még lehetnek valódiak a Fülöpöt alkancellárként említő oklevelek.

16 1251. jan. 28-án Achilles prépost, Jakab éneklőkanonok, Ákos őrkanonok, Mihály dékán. 1251. június 25-én a préposti hivatal üresedésben van, de Jakab éneklőkanonok, Ákos őrkanonok, Mihály dékán. 1251. november 5-én Jób a prépost, Jakab éneklőkanonok, Ákos őrkanonok, Mihály dékán. Kertész, 2022, 41. 274.

17 Zsoldos, 2011, 111.; Kertész 2022. 41. 275

18 Kertész, 2022, 275. 41; Karácsonyi János és Györfly György 1258-ra pontosítják az adásvételre vonatkozó oklevél dátumát. (Karácsonyi, 1901. 438.; Györfly, 1987. III. 519.); Fejérpataky, 1885, 107.; Kertész szerint a Bebek Imre féle átiratban ronthaták el a káptalani oklevél dátumát. Kertész, 2022, 41.

19 Kertész, 2022, 242.; Györfly megcsillagozza az 1259 évszámot. Györfly, 1963/1987. I. kötet, 507.; Csillag nélkül: Györfly, 1987, III. 1987. 519–521; Marsina kérdőjellel (1259 ?) hozza az évszámot. Zárójelben felveti a hitelesség kétséges voltát („Dubiae fidei?”). Marsina, 1987, II. 436. (630. sz.)

20 Kertész, 2022, 41.

21 Marsina, 1987, II. 436.; A három 15. századi másolatban a IV. Béla korára keltezett oklevelek datálása azonos, hisz Pálóczi László és II. Ulászló átiratai egyaránt Bebek Imre átirata alapján készültek.

család oklevéltárában levő másolat alapján adta ki a szövegét.²²

Történészeken kívül régészek is kutatták a gerlai apátságot, és feltárásokat végeztek Gerlán: Bálint Alajos, Kovalovszki Júlia és Jankovich B. Dénes munkáját említhetjük. Jankovich eredményei alapján mondható: a régészek kéttornyú, háromhajós templom nyomára találtak, mely belül 34 m hosszú, 15 m széles volt, külméretét tekintve pedig 44 m hosszú, 19 m széles.²³ Jankovich 1991-ben publikált művében templom a tornyaitól nyugatra lelt, 180 cm széles téglafal alapján lehetségesnek tartotta, hogy az a „kolostorépület része lehetett”. 1998-ben közzétett munkájában állítja, hogy „a kolostorépületek a templomtól északra, és részben esetleg nyugatra voltak.”²⁴ Nem tudjuk biztosan, melyik szerzetesrend tagjai éltek itt, de feltételezhető, hogy Szent Benedek rendje, vagyis a bencések,²⁵ akik az „imádkozzál és dolgozzál” (*ora et labora*) jelszó alapján rendezték be életüket. Napjainkban is működik bencés lelkiségű imacsoport Békéscsabán.

Gerla egyháztörténetéhez tartozik, hogy a ferencesek az 1530-as évek elején szerzeteseket küldenek Gerlára, az Ábránfy család egyik tagjának kérésére. Valószínűleg a régi apátság épületébe költöztek, gerlai jelenlétük azonban csupán néhány évig tartott.²⁶

KÁROLY KIRÁLY GERLÁN?

A helytörténet emlékei fölött töprengve fölmerül a kérdés: Volt-e olyan országos jelentőségű esemény, mely összefügg a gerlai apátsággal? Járt-e király a falai között?

Jankovich B. Dénes, régész szerint az apátság a 12–13. század fordulóján épült.²⁷ Dusnoki-Draskovich József, tudós történész-levéltáros az írott források alapján vetítette vissza az apátság történetét a 12. század végére. 2000-ben, majd 2015-ben kiadott tanulmányaiban Anjou Károly királlyal (1301–1342) is összekapcsolta a Körös menti egyházi intézmény múltját.²⁸

Dusnoki-Draskovich arra mutat rá, hogy egy 1214. évre keltezett oklevél szerint Boleszló, váci püspök (1188?/1193–1212)²⁹ adományokkal gazdagította a felvidéki Le-

22 Haan, 1870, II. 31-33. (Haan a Károlyiak levéltárában levő másolatból dolgozott.) Regesza, fordításrészlet: Kristó, 1981, 50–52. (31. szám); A birtokok felsorolását lásd alább, jelen cikk „A békési Gerla” fejezetében.

23 Jankovich, 1991, 183–190.; Jankovich, 1998, 405–427.; Lásd még: Erdős, 2020 c.;

24 Jankovich, 1991, 188.; Jankovich, 1998, 424. Dénes, 2019, 11.

25 F. Romhányi, 2000, 27.; a bencés apátságokról szóló kötetben Hervay Ferenc Gerlát az „Apátos” monostorok sorában tartja számon, „amelyeknek rendi hovatarozását egyszer sem jelölik meg a források”. Hervay, 2001, 531. (Köszönet Vajda Tamásnak és Boros Zoltánnak, akik e kötetre figyelmem fölhívták.)

26 Karácsonyi, 1924, II. 58.; Krisztik, 1891, 77–80.; Dénes Attila: A gerlai monostor. https://csabaihazak.blog.hu/2016/02/11/a_gerlai_monostor; Dénes, 2019. 10–11.

27 Jankovich, 1991, 189.

28 Dusnoki-Draskovich, 2000, 15–69.; Dusnoki-Draskovich, 2015. 7–70.

29 Dusnoki-Draskovich könyvében 1188–1212 közti évekre teszi Boleszló váci püspökségét. Az időrendről lásd Zsoldos, 2011, 96., valamint jelen cikk későbbi részét.

lesz premontrei prépostságát. Az oklevelet a történészek hamisnak tekintik, de lehetnek benne valós adatok. Az 1214-re keltezett oklevél megemlíti egy *Iula* nevű káptalant (*capitulum Iulense*). *Iula* nevét hallva természetes, hogy először Gyulára gondolunk. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy oklevelekben felbukkanó helynevekről nem mindig egyértelmű, hogy melyik településsel azonosíthatók: a történésznek mérlegelnie kell a különböző lehetőségeket. *Iula* tulajdonában volt egy Kanar (Kanyár) nevű, Tisza közelében fekvő birtok, melyet Boleszló – *Iula* káptalan és Lőrinc apát kérésére – elcserélt egy viszonylag közeli, Árpa nevű faluval, mely a mai Nagyszalonta tájékán lehetett. Kanar-t a leleszi apátságnak adta Boleszló, Árpa birtok pedig *Iula* káptalanának jutott kárpótlásul.³⁰

Az oklevélben *Iula* káptalanként szerepel. A káptalan nem szerzetesek, hanem egyházi renden lévő személyek, klerikusok közössége. A mai Gyulán nem volt káptalan. A középkorban azonban apátságot is neveztek káptalannak. Itt is erről lehet szó, hisz Lőrinc apátról is megemlékezett a forrás. Ám Gyulán annak sincs egyértelmű nyoma, hogy ott a 13. században, vagy akár később apátság állt volna. Hol feküdt hasonló nevű település? Miként arra Dusnoki-Draskovich rámutat, az 1332. és 1337. évi pápai tizedjegyzék két *Gula* nevű helységet is említ: az egyiket a váradi püspökség köleséri, a másikat a váradi püspökség békési főesperességében. A köleséri főesperességben levő *Gula* a mai Gyulával lehet azonos. Mi lehet a békési főesperességben levő *Gula*? Gerlát *Gwrla*, *Gyarla*, *Gyéla*, *Gella*, *Gela* néven is említették. Márpedig Gerlán volt apátság, erről a régészet és írott forrás is tanúskodik. Fennáll tehát a lehetősége, hogy az 1214-ben említett *Iula capitulum* is Gerlára vonatkozott. A fent említett, Kanar-Árpa birtokcsere Wasca (*Vata*), váradi püspök (1186–1189) beleegyezésével történt. A gerlai apátság eszerint a 12. század végén már létezett.³¹

Dusnoki-Draskovich József elmélete szerint 1313-ban Anjou Károly király is járt Gerlán. A király 1313. június 20-án, a Fehér Körös partján *Iulamoustra* nevű helyen adott ki oklevelet. A forrás szerint az előző évben – vagyis 1312-ben – felkelés tört ki Károly király ellen, melyben Csák Máté és Aba Amádé fiai is részt vettek. A lázadók elleni harcban elesett Gutkeled nemzetség béli Kis Kozma fia. Ezért a király kiváltsággal vigasztalta Kis Kozmát. Az oklevélben említett harc minden bizonnyal a rozgonyi csata, melyet 1312. június 15-én, Kassa közelében vívtak. Erre utalhat tehát Károly király a Fehér Körös mellett kiadott oklevelében.³²

1313. június 22-én újabb oklevelet adott ki a király, ugyanott: ez a forrás *Iulamoustrura* néven adja meg a helyszínt. A helységet korábban Gyulamoustrura-ként

30 Érszegi, 2003, 13–28.; Dusnoki-Draskovich, 2015, 14–15.

31 Dusnoki-Draskovich, 2015, 15–19.

32 DL 1828. Nagy, 1878, I. 312–313. (281. szám); Kristó, 1994, III. 243, (542. szám); Dusnoki-Draskovich, 2015, 7–23.

értelmezték. Azonban Gerla is a Fehér Körös közelében volt! Eszerint 1313-ban Gerlán járhatott Károly király.³³

Dusnoki-Draskovich elméletét jeles középkortörténészek – Almási Tibor,³⁴ Rácz György³⁵ – meggyőzőnek tekintik. Szatmári Imre, régész 2005-ben megjelent könyvében azonban külön említi Gerlamonostorát és Gyulamonostorát. „A gyulai Törökzugban előkerült — esetleg Gyulamonostorával azonosítható — legkésőbbi templomépület falai mellett csak az északi oldalon kerültek elő támpillérek, viszont a déli oldalon a támpillérek hiánya ellenére sem kerültek elő olyan, a templomhoz közvetlenül csatlakozó épületek, amelyek esetleg kolostor létére utalnának.”³⁶ Véleménye szerint a gyulai Törökzugban 1971-ben feltárt, több periódusú templomról egyelőre nem lehet eldönteni, hogy „Gyulamonostorával vagy a plébániatemplommal azonosítható-e.”³⁷ Magam úgy vélem: amíg nem kerül elő egyértelmű bizonyíték arra, hogy Gyulán volt apátság, addig Dusnoki-Draskovich adatokkal alátámasztott, logikus levezetése erős elméletként fogadható el.

Apróságoknak tűnhet, de az időrend tisztázása végett érdemes hozzátennünk Dusnoki tanulmányához: a Boleszló váci püspököt említő, 1188. évre datált oklevelet a kutatók hamisnak tartják.³⁸ Boleszlót 1193-ban említi először hiteles oklevél váci püspökként.³⁹ Az 1188. évi, hamis oklevél végén olvasható egyházi és világi méltóságviselők egy része azonban – 1188-ban, majd 1192-ben és 1193-ban kelt oklevelekkel egybevetve – valóban hivatalban volt abban az időben.⁴⁰ Így fennáll a lehetősége, hogy Boleszló

33 DL 1830.; Nagy, 1878, I. 314. (283. szám); Kristó, 1994, III. 245–246. (547. szám); Dusnoki-Draskovich, 2015. 7–24.

34 „Dusnoki-Draskovich József... új névazonosítási felvetésében lehetséges megoldásként Gerlamonostorra irányította a figyelmet. Az addigi közvélekedéssel szembeni aggályait, illetve az új elképzelés mellett szóló érveit - sokoldalú, alapos és meggyőző bizonyítással - kitűnő színvonalú nagy tanulmányban fejtette ki.” Almási, 2015, 169–170.

35 „Dusnoki-Draskovich József 2000-ben megjelent, rendkívül alapos tanulmányában bebizonyította, hogy mind az 1214-es, mind az 1313-as adatok Gyula helyett a közeli Gerlára vonatkoznak.” Rácz, 2015, 71–97. 71–72.; Timár Péter is hivatkozik Dusnoki-Draskovich elméletére könyvsorozatának Gerláról szóló részében. Timár, 2019, II. 266–268.; Dénes Attila blogján és kötetében: https://csabaihazak.blog.hu/2016/02/11/a_gerlai_monostor; Dénes, 2019, 10.

36 Szatmári, 2005, 88.

37 Szatmári, 2005, 120.; Halmos Béla 1960-ban az akkori II. számú általános iskola alatt, az akkori Dózsa György téren, vélte a hajdani apátságot. Halmos, 1960, 54.; Timár, 2019, II. 267. (1945-től Dózsa György, 1963-tól Petőfi tér. Czeglédi, 2008, 179–180. Köszönet Sáfár Gyulának, az MNL BÉVL igazgatójának az információért.)

38 DF 236274.; Zsoldos, 2011, 96.; Szentpétery, 1923, 48. o. (148. sz.); Erdélyi, 1916, 39–63. 44. Erdélyi, 1917, 162–163.

39 Zsoldos, 2011, 96.; Szentpétery, 1923, 155. sz.

40 1188. máj. 6-án: Pál kalocsai választott érsek, István zalai, Moch nyitrai ispán, Domokos (udvar) ispán, Damian zarái ispán, Lampredius Vitache, Bogdanus Zizonis, Detrizus, Balázs nótárius, Lukács presbiter, Slauogost iupanus, Slouinia iupanus;

1188. évi hamis oklevélben: Jób esztergomi, Pál kalocsai választott érsek, Péter egri, Boleszló váci, Ugrin győri, János veszprémi választott püspök, Mogy nádor, Domokos udvarispán; István bodrogi ispán, Saul választott csanádi püspök;

1188-ban már valóban betöltötte a váci püspöki méltóságot. Ebben az esetben pedig megvolt az elvi lehetősége annak is, hogy 1188–1189 táján olyan birtokcserét ajánljon, melyet Wasca (Vata), váradi püspök (1186–1189) elfogadhatott.

Érdeemes arra is kitérnünk, hogy a *Iulamonustra*-t említő oklevél nádorként emlékezik meg Csák Mátéről. Anjou Károly uralmának elején 7 személy viselte a nádori címet egy időben: Csák Máté; Kőszegi János; Aba Amádé; Pécs nembeli Apor; Rátót nembeli Roland; Ákos nembeli István. Ők már III. András uralmának végén is nádorok voltak. 1306-ban Károly király nádorrá nevezi ki Borsa Jakabot, akit Kopasznak neveztek.⁴¹ Engel Pál szerint 1310-től már csak Borsa Kopaszt fogadta el nádornak Károly király.⁴² A *Iulamonustra*-n, 1313-ban kelt oklevélben azonban Károly király Csák Mátét is nádornak nevezte. Ez az említés persze minden bizonnyal nem tükröz különösebb politikai meggyűződést az uralkodó részéről, inkább értékelhető a levél megfogalmazójának „hibájaként”.⁴³ Károly király később Borsa Kopasszal is összekülönbözött: Kopaszt 1317-ben győzte le Károly király hadvezére, Debreceni Dózsa a debreceni csatában.⁴⁴

A TÉRKÉP TANÚSÁGA

Az írott források vizsgálatán túl érdemes a régi térképek által nyújtott adatokra is figyelni, ha a gerlai apátság emlékét kutatjuk.

Vertics József 1799-ben készült térképe részletesen szemlélteti Gerla környékét. A Fehér-Körös folyó (*Fl. Chrisius Albus*) vonalától keletre, a vadászház (*Domus venatoris*), őrház (*Domus custodis*), fogadó (*Diversorium*) épületekről ugyancsak keletre feltüntet egy „*Monostor Fok*” nevű vízfolyást.⁴⁵ Nyilván az egykori apátság emlékét őrizte. Haan Lajos 1870-ben közreadott a *Békés vármegye hajdana* című könyvében, víznevek sorában megemlíti a „*Monostor ere*” vízfolyást, az alábbi megjegyzéssel: „itt volt hajdan a gerlai ferenczrendűek zárdája”.⁴⁶ Könyvének más pontján arról ír, hogy a ferencesek zárdája állt a „*monostorere*” szigetén.⁴⁷ Fentebb már említettük,

1192. évi oklevélben: Jób esztergomi érsek, Saul kalocsai érsek, Péter egri, Ugrin győri, Adorján erdélyi, Krispin csanádi püspök, Balázs pannonhalmi apát, Mog nádor bácsi ispán, Domonkos udvarispán és bodrogi ispán, András soproni, Both bihari, Kornél győri ispán. Szentpétery, 1923, (47–50. o., 147. és 152. sz. Lásd még az 1193. évit, 155. szám.); A hamis 1188. évi oklevélben feltűnő Saul csanádi püspökségét Zsoldos Attila biztosra veszi, Zsoldos, 2011, 86.

41 Szócs, 2014, 101–103.

42 Engel, 1988, 94.; lásd még Szócs, 2014, 103.

43 „*Matheus palatinus*”. Nagy, 1878, I. 312–313.; Szócs, 2014, 106. 486. jegyzet.

44 Engel, 1988, 116–117.

45 Vertics, 1799.

46 Haan, 1870., I. 193. Az 53. oldalon: „*Monostorere*”; Haan Lajos könyvének 52–55. oldalát idézve, Dóka, 1997, 253.

47 Haan, 1870, I. 183.

hogy a 16. században rövid ideig ferencesek is éltek Gerlán, valószínűleg a régi apátság épületében. Az apátság romjait a 19. században hordták szét.⁴⁸

A ZARÁNDI GERLA

Amikor a Békés megyei Gerláról szólunk, arra is fontos emlékeznünk, hogy a középkori Magyar Királyság déli részén – legalább – két helyen volt Gerla nevű település: az egyik Békés megyében, a másik Zaránd megyében. A zarándi Gerláról Nagy Lajos király idejében folyó, elhúzódó per iratai szólnak.

Lajos király 1347-ben kelt oklevele szerint nézeteltérés támadt egy bizonyos Ferenc – Pankota és Dézna várnagya – és Dénes fia Ábrahám között. Jenő, Gerla és Mortunteluke birtokok határai fölött pereskedtek. Azt állították, hogy Jenő és Gerla között volt Szent Lélek apátság birtoka. Lajos király utasítást adott, hogy a szomszédok megkérdezésével válasszák szét a Szent Lélek-apátság birtokát Jenőtől és Gerlától. A király az ügyről a váradi káptalantól várt jelentést.⁴⁹ Pünkösöd utáni kedden – 1347. május 22-én – megtörtént a határjárás. A király megbízottai és a váradi kanonok a helybeliekkel új határjeleket emeltek, hogy a Szent Lélek-apátság, más néven Dénesmonostora birtokát elkülönítsék Jenőtől és Mortunteluke-től, valamint Ábrahámnak Gerla nevű birtokától. A határjárás a Körös folyót is említi. Ferenc várnagy elküldte ugyan embereit, de ők nem vettek részt a határjárásban. Minderről Szentháromság vasárnapján, 1347. május 27-én állított ki oklevelet a váradi káptalan.⁵⁰

A vizsály azonban ezzel nem csitult el. 1347 augusztusában Gilétfi Miklós nádor gyűlést tartott a Békés és Zaránd megyék nemesei számára Nadab falu mellett. Dénes fia Ábrahám ügyvédje ezen a gyűlésen a nádor elé járult, és felmutatta Lajos király 1347. július 23-án kiadott oklevelét. Eszerint megvádolták előtte a jenőieket a határjelek lerombolásával. A király ezután arra utasította nádort, hogy vegye maga mellé Moruchuk zarándi ispán alispánját, vizsgálják meg a birtokhatárokat, és emeljenek jog szerinti határjeleket. Ezek után – ha nem is maga a nádor, hanem az ő megbízottja – a zarándi alispánnal ellátogattak a szóban forgó birtokok határaihoz. Zarándi nemesek, Ábrahám ügyvédje, valamint Ferenc, a pankotai és déznai várnagy is jelen voltak. A vizsgálat igazolta, hogy a jenői népek valóban lerombolták a jog szerinti határokat, és Ábrahám határain belül hat nyíllövésnyire emeltek újakat.⁵¹

1352-ben Dénes fia Ábrahám megjelent Lajos király előtt, bemutatta a váradi káp-

48 Haan, 1870, I. 183–184.; Gerla apátságának környezetéről, történeti áttekintéssel együtt lásd Erdős, 2020. a. b.; Köning Frigyes könyvében alaprajzot láthatunk a szigetről, ahol a monostor állt. Köning, 2021, 1360. kép. Köszönet Jakab Zsuzsannának, aki erre a könyvre figyelmem felhívta.

49 1347. május. 12. Varjú, 1908, 142–143. Sebők, 2007, 228–229. (409. sz.); Ebben a témában ösztönző volt számomra Alexandru Dănuț CRĂCIUNAȘ alábbi előadása: The historical evolution of Dezna fortress during the Middle Ages. Elhangzott: Politics and Society in Central and South-Eastern Europe. Temesvár, 2023. május 20-án, West University of Timișoara és a Temesvári Nemzeti Múzeum szervezésében.

50 1347. május 27. Varjú, 1908, 143–145.; Sebők, 2007, 267–268. (482. sz.).

51 1347. aug. 11. Varjú, 1908, 151–153.; Sebők, 2007, 406–407, (791. sz.), 375–376. (718. sz.)

talán 1347-ben, és Gilét fia Miklós nádor 1349-ben kelt oklevelét Ábrahám birtokai – Gerla, és Mortunteluke – Szent Lélek egyháza, valamint Dézna várához tartozó Jenő birtokának elkülönítéséről. Lajos király lemásoltatta a fenti két oklevelet, és megerősítette Dénes fia Ábrahámot a birtokaiban, 1352. április 28-án.⁵² Jenő minden bizonnyal Borosjenőre vonatkozhat. Amennyiben Gerlát és Mortunteluke-t (Mártontelkét) Jenőtől és a Szent Lélek egyházától kellett elkülöníteni, akkor ezek a források Borosjenő közelében, Zaránd megyében levő Gerláról tanúskodnak. Juhász Péter az 1347. évi oklevél helynevei és Dénesmonostóáról való ismeretek alapján a Fehér-Körös északi oldalára lokalizálja ezt Zaránd megyei Gerlát.⁵³ Mint látni fogjuk, ezt a helységet Felgerlának is nevezték.⁵⁴

Felgerla névvel találkozunk Nagy Lajos király 1365. május 16-án, Aradon kelt oklevelében. Itt is a Zaránd megyei helységről lehet szó. Érdekességét növeli, hogy aranylelőhelyről is szó esik benne. Lajos király arra utasította Felgerlai Tamás fiait, Abychot és Ábrahámot, hogy adják át a Kuzund pataknál levő aranymosó helyet (*montana auri lavatorii*) János fia Györgynek, pankotai polgárnak.⁵⁵

Ugyanaznap Lajos király az aradi káptalant is utasította, hogy küldjön ki tanút, akinek jelenlétében a királyi ember bemutatja a királyi és királynéi leveleket Felgerlai Tamás fia Abychnak és Ábrahámnak. Az uralkodó parancsa szerint, ha kell, a királyi embernek kell Tamás fiait a király jelenléte bírósága elé idézni. A káptalant arra uta-

52 1352. április 28.; DF 260634.; Varjú, 1908, 151–153. 179–181.; Sebők, 2007, 406–407, (791. sz.); Sebők, 2018, 121–122. (297. sz.)

53 Dénesmonostora a Fehér-Körös mellett lehetett, annak déli oldalán. Márki Sándor Borosjenő közelében, annak déli része és Bokszeg között, a „balukányi malom” környékén talált romokkal azonosította. A környéket Márki idejében „Barátok réjtjének (Ritu Kalugyeri)” nevezte a nép. Gerlát (Felgerlát) Juhász Péter az 1347. évi oklevél helynevei és a monostorról való ismeretek alapján a Fehér-Körös északi oldalára lokalizálja, tehát Dénesmonostorával átellenben levő oldalra. (Márki, 1892, 85–87.; F: Romhányi, 2000, 20–21.) Köszönet Juhász Péternek az információkért, térképvázlatért! Dénesmonostorának a Becse-Gergely nemzetség tagjai voltak kegyurai a 12–14. században. Karácsonyi, 1900, 217–219.

54 Köszönet Juhász Péternek az információkért! Lásd még Karácsonyi, 1896. I. 40. 217.; Karácsonyi, 1896. II. 123; Karácsonyi, 1896. III. 10.; Szamosújvár korábbi nevééről – Gerlahida – és Magas Tátrában levő Gerlahfalváról lásd Dusnoki-Draskovich, 2015, 25, Karácsonyi, 1896, I. 40.; Bars megyei Gerláról lásd Marsina 1987, 112; Weisz, 176.; Zsoldos, 2022, 101.

55 DL 5395.; Piti, 2020, 143. (261. sz.); A Borosjenő közelében levő Felgerláról tud Dusnoki-Draskovich is, Dusnoki-Draskovich, 2000, 25; Dusnoki-Draskovich, 2015, 22.; Az oklevél 1365-ös keltezési évét és levéltári számát (DL 5395.) ismeri Timár, 2019, II. 267.;

Az oklevél keltezése rövidítve, betűvel kiírva M^oCCC^oLX^o quinto, vagyis 1365. Fejér György bizonyára tévedésből keltezte 1363. évre, Karácsonyi János pedig Fejérre hivatkozva írt 1363. évet. Lásd Fejér, 1834, IX/3. 352–353.; Karácsonyi, 1896, III. 10.; Az oklevél a dies rogationis előtti szombatot jelöli meg keltként. A dies rogatio (keresztjáró napok) Áldozócsütörtök előtti hétfő, kedd, szerda (Dömötör, 2004; Szentpétery, Chronologia; Pallas lexikona) Előtte levő szombat 1363-ban május 5. Ezért írhatta be valaki tollal „máj. 5.” dátumot Fejér idézett kötetének azon példányába, melyet Hungaricana oldalán közzé tettek. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanyarak_Codex_Diplomaticus_Tom_9_vol_3/?pg=0&layout=s (2023. 11. 24.) 1365-ben azonban a keresztjáró nap előtti szombat május 16. (Szentpétery, Oklevéltani naptár, 176.)

sítja Lajos király, hogy állítson ki oklevelet az ügyről. Az aradi káptalan ki is állította az oklevelet, 1365. június 24-én. Ebből kiderül, hogy Felgerla faluban a király embere bemutatta a királyi és királynéi okleveleket Tamás fia Ábrahámnak. Az iratok szerint a király megparancsolta Tamás fiainak, hogy *Kezeuch* patakban levő, *Karulbanaya* nevű aranybányát (*aurifodina*) adják vissza János fia Györgynek. Azt is megtudjuk, hogy a Tamás fiai korábban éves járadékért átadták a bányát Syke főesperesnek, akitől az fivéréhez, János fia Györgyhez került. Tamás fiai azonban elvették tőle.⁵⁶ Az Ábránfyak aranybányáját és a Kuzund nevű birtokot egyébként az alább idézendő, 1355-ben kelt oklevél is említi. Az abban említett bányának négy lejárata volt.⁵⁷ Karácsonyi Kiszinidával, azonosítja,⁵⁸ ez mai Keszend (Chisindia).⁵⁹

A BÉKÉSI GERLA

A zarándi Gerla tárgyalása után térjünk rá békésire, hogy aztán elkülönítsük egymástól a kettőt.

Algerla nevével egy 1350-ben kelt, 1355. évi átiratban ránk maradt oklevélben találkozunk. A forrás egészen pontosan az Olgerla alakot hozza: Olgerla-i Dénes fia Ábrahám mester nevét említve (*magister Abraham filius Dyonisij de Olgerla*). Az 1350-ben kelt oklevél leánynegyed ügyében történt megegyezésről szól. Dénes fia Ábrahám 1355-ben lemásoltatta a váradi káptalannal, hogy örökösei hathatósabban tudják igazolni az őket illető javakat.⁶⁰

Az oklevél említi *Faas*, *Magur*, *Feyerem*, *Mortunusylese*, *Kaproncha*, *Kuzep-seumonyros*, *Kuzund*, *Murtunuskyzyndy* birtokokat, sőt, Kőszendnél (*Kuzund*) aranybányát is Ábrahám birtokrészében.⁶¹ Az oklevél elején, az 1355-ben fogalmazott átíró részben *Gerlai* Dénes fia Ábrahámról olvasunk, lentebb, az 1350-ben fogalmazott oklevél másolata említi az *Olgerla* nevet, mint Dénes fia Ábrahám származási helyét.⁶² Nem szól azokról a megyékről, ahol a fenti helységek feküdtek, de Fás, Mágor, Fejérem Békés megyei birtokok, Kapronca Arad megyébe, Kőszend (Kuzund) aranybányáival Zaránd megyébe lokalizálható.⁶³ Az oklevél arról sem szól, hogy *Olgerla* melyik me-

56 DF 262340.; Piti, 2020, 143. (262. sz.), 170. (319. sz.); Az eredeti irat az Erdődy-levéltár része. Az Erdődy-levéltárat korábbi őrzési helyéről, a Vas megyei Véprről 1986-ban a Pannonhalmi Főapátság Levéltárába szállították. Köszönet Kóta Péternek az információért.

57 „... in montanis Kuzund in aurifodinis, ubi sunt quatuor descensus aurifodinarum...”; DL 30299.; Haan, 1870, I. kötet, 20–23.; Kenéz Győző kéziratban lévő fordítását Almási Tibor gondozta, digitalizálta.

58 Karácsonyi, 1896, III. 10.; Csánki, 1890, 719, 737.

59 Engel, 2020.

60 1350. március 3. > 1355. június 17. DL 30299.; Haan, 1870, I. kötet, 20–23.; Kenéz Győző kéziratban lévő fordítását Almási Tibor gondozta, digitalizálta.

61 *Kuzund* Kőszend. Lásd Csánki, 1890. I. kötet, 719. 737–738.

62 DL 30299. Abraham filius Dyonisij de Gerla (2. sor.); magister Abraham filius Dyonisij de Olgerla (5. sor).

63 Csánki, 1890, I. kötet, 650. 652. 719. 737–738. 764.

gyében feküdt. A későbbiek során azonban látni fogjuk, hogy a Békés megyei Gerlára kell, hogy vonatkozzék az adat.

Dénes fia Ábrahám fiai 1383. július 13-án felosztották egymás közt birtokaikat. Az osztozkodás során magukat „de Gerla” megnevezéssel illették, és megemlítették *ol Gerla*, *Vesze*,⁶⁴ *Chaba*⁶⁵, *Murul*⁶⁶, *Tarcsa*⁶⁷, *Faas*, *Magor*⁶⁸, *Mortunus teleke*, *Vesztheü*⁶⁹ birtokokat. Ezek Békés megyei helynevek. *Mortunus teleke* esetében felmerül, hogy a Zaránd megyei, hasonló nevű helytel – *Mortunteluke*-vel – volna azonos, melyről az előző fejezetben szóltunk, az 1383. évi oklevél azonban Magor mellé helyezi. Az *ol Gerla* – *Algerla* – néven említett birtok minden bizonnyal a Békés megyei Gerla.⁷⁰

Amikor Ábránfy János 1508-ban Békés, Arad és Zaránd megyei birtokokat zálogosított el Haraszty Gergelynek 8000 aranyforintért, a nagy üzletről szóló oklevél több olyan helységnevet is felsorolt, melyeket az 1350-ben és 1383-ban kelt oklevelek is említettek. Gerla, Chaba, Wezhew, Magor, Fas birtokokat Békés megyébe sorolták 1508-ban. Kaproncza és Monyoros Arad megyékbe soroltatnak, Cholt és Felgerla pedig Zaránd megyébe. A zálogos birtokok között szerepel tehát a Békés megyei Gerla és a Zaránd megyei Felgerla. Ez az 1508-ból való oklevél bizonyosság a két Gerla egyidejű létezésére. Ugyanakkor az is figyelemre méltó, hogy a 16. században a Békés megyei Gerlát előtag nélkül említik, a Zaránd megyei Gerla neve elé pedig szükségesnek tartják odailleszteni a *Fel* előtagot.⁷¹

A Békés megyei (Al)Gerla és a Zaránd megyei (Fel)Gerla között nem olyan nagy a tengerszint feletti magasságkülönbség. Algerla azonban a Fehér-Körös alsóbb, míg Felgerla a felsőbb folyása mellett feküdt, és ehhez bizonyára középkor embere is képes volt viszonyítani. Szabó István kutatása szerint a településnevekben felbukkanó Alsó-

64 Veszej, Békéscsaba és Gyula között.

65 Békéscsaba.

66 Murony, Békés közelében.

67 Köröstarcsa.

68 Vésztő mellett.

69 Vésztő.

70 Karácsonyi, 1896. I. 40. 217.; Karácsonyi, 1896. II. 123; Karácsonyi, 1896. III. 10.; Haan, 1870, II. 31–33. Kristó, 1981. 50–51.

71 A zálogba adásról a garamszentbenedeki apátság állított ki oklevelet 1508-ban, Szent Péter székfoglalása – febr. 22. – előtti vasárnapon, vagyis 1508. február 20-án. Az eredeti oklevél hollétééről nincs tudomásom, de az átirata ránk maradt. Haraszty Gergely fia, Ferenc ugyanis átiratot szeretett volna kapni a zálogüggyről, és szólt ez ügyben II. Lajos királynak. Az uralkodó 1519-ben, Szent István király ünnepe utáni hétfőn – 1519. aug. 22-én – kért átiratot a garamszentbenedeki apátságtól. Az apátság el is készítette az átiratot Haraszty Ferenc számára: 1519-ben, Szent Egyed ünnepén, vagyis szeptember 1-jén keltezték. DF 261323. (Eredetije: Slovenský národný archív, Garamszentbenedeki konvent hiteleshelyi levéltára, Oklevelek (U 404). Gerla és Csaba felülről a 27. sorban, Felgerla a 35. sorban. (Létezik 1560-ból való átirat is: DF 261322.);

Kiadása: Haan, 1870. II., 135–137.; Kristó, 1970, 29; Kristó, 1981, 76.; Kristó, 2003, 63; Jankovich, 1991, 171., Jankovich, 1998, 244–245.

és Felső- előtagok „általában” a földrajzilag lentebb és fentebb fekvő településeket különböztettek meg. A lentebb fekvő volt „rendszerint régebbi”.⁷²

Említést érdemel, hogy a két Gerlán túl két Csoltról is beszélhetünk: egy Békés és egy Zaránd megyeiről. 1271-ben kelt oklevél szól a Zaránd megyei Csoltról. Eszerint az egri egyházmegye szabadságjogainak megerősítése érdekében kiválasztottak 25 öreget az egyházmegye nemesei közül, hogy tanúskodjanak. Köztük volt Csolti Ábrahám, Zaránd megyéből.⁷³ 14. századi forrásokból azonban tudunk a Békés megyei Csolt helységről és az ottani monostorról.⁷⁴ Az azonos nevű települések minden bizonnyal összefüggenek azzal, hogy egyazon család tagjai, az Ábránfyak kezében voltak. Karácsonyi a Békés megyei Gerlát tekinti ősinnek.⁷⁵ Régiségét igazolja, hogy ott állt a család monostora, és kései forrás szerint kastélya is.

ÖSSZEZGÉS

A gerlai apátot említő, 1257-re datált oklevél hitele ugyan kétséges, más írott forrással és régészeti emlékekkel együtt azonban állítható, hogy a 13. században, sőt, a 12. század végén is létezhetett már a gerlai apátság. Dusnoki-Draskovich József erős elmélete alapján valószínűsíthető, hogy a gerlai apátsággal azonosítható *Iulamonustra*, ahonnan 1313-ban Károly király keltezett oklevelet. Gerla nevét említő forrásokat vizsgálva érdemes megemlíteni, hogy az Ábránfyak tulajdonában két Gerla nevű jószág is volt a Magyar Királyság déli részén: a Békés megyei Algerla és a Zaránd megyei Felgerla. A Szeged-Csanádi Egyházmegye területén azért is érdemes minderről megemlékeznünk, mert több évig Gyulán, majd Békéscsabán teljesített szolgálatot Bielek Gábor atya, aki Gyulamonostora címzetes apátja volt.⁷⁶

72 Békéscsaba 85-90 m, Borosjenő 116 m a tengerszint felett, lásd a Google Maps adatait. Szabó, 1971, 123.; Köszönet Szőcs Tibornak a helynevek Alsó- és Felső- előtagja terén nyújtott konzultációért, ötletekért!

73 „... ac comite Abraham de Cholth, de comitatu de Zarand...” Kondorné, 1997. 34–38. (14. szám.) Csánki, 1890, I. 649. (Békés); 768. (Arad megye.); Karácsonyi, 1896, I. 217.

74 A Pál országbíró (1328–1349) idején írt, DL 48027. jelzetű oklevél hátoldali jegyzete említi László cholti apátot. A keltezés nem látszik, de a hátoldalra később azt írta valaki: „1330 körül”. (Lásd Kenéz Győző kéziratban levő fordítását, jegyzetét, Almási T. által gondozva és digitalizálva. Az oklevélhez írt jegyzet a Pál országbíró (1328–1349) idején írt oklevelet az íráskép alapján teszi Pál hivatali idejének elejére.; Szőcs Tibor – nyilván a keltezés bizonytalansága miatt – 1328–1349 időhatáron belülre teszi az oklevél keltét, július 1. előttre. Szőcs, 2023, 366–367. 530. sz.); Köszönet Almási Tibornak a konzultációért!

1341. május 16. *Cholthmonustura*-i *Mortunus* fia *Gelerth*. DF 285426.; A fent már elemzett, 1383. évi oklevél is említi monostort Cholta birtoknál;

1395. április 24. Cholt falubeli, Mindenszettek tiszteletére szentelt templomot említi, de apátságot nem. DL 4913. Haan – Zsilinszky, 1877, 11.; (Fentiekhez lásd Kenéz, ford.); Az apátságról lásd Juhász, 2008, 87–135.

75 Karácsonyi, 1896, I. 217.

76 Lásd a Magyar Kurír megemlékező cikkét 2017. március 27-én. <https://www.magyarkurir.hu/hazai/elhunyt-bielek-gabor> (2024. 01.19.)

Kapcsolattartó szerző:
Halmágyi Miklós
Magyar Nemzeti Levéltár Békés
Vármegyei Levéltára, Békési Fióklevéltár
5630 Békés
Verseny utca 3.
miklos8012@gmail.com

Corresponding author:
Miklós Halmágyi
Hungarian National Archives Békés
County Archives, Branch Archive of
Békés
Verseny str. 3
5630 Békés, Hungary
miklos8012@gmail.com

Hivatkozás: Halmágyi, M. (2023). Gerla: Apátság a Fehér-Körös vidékén, *Deliberationes*, 16(2), 17–33.

IRODALOMJEGYZÉK

- Almási, T. (2015). Gyula és uradalma a XIV–XV. századi okleveles adatok tükrében. In Erdész, Á. (Ed.). *Gyula város történetének kezdetei*. (pp. 169–183). Gyula Város Önkormányzata és a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára.
- Bollók, J. (ford.) (2004). *Képes krónika*. A jegyzeteket Szovák K és Veszprémy L. írták. Osiris.
- Czeglédi, I. (2008.) *Gyula város utca nevei*. Gyula Város Önkormányzata.
- Csánki, D. (1890). *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*. I. kötet. Magyar Tudományos Akadémia.
- DF = Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteménye.
- DL = Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltára.
- Dénes, A. (2019). *Csabai házak almanachja*. Szakál V., Ando Gy. (Eds.). Munkácsy Mihály Múzeum Évkönyve VII. (44.).
- Dénes, A.: A gerlai monostor. https://csabaihak.blog.hu/2016/02/11/a_gerlai_monostor (Letöltés időpontja: 2023. 11.12.)
- Dóka, K. (1957). *A Körös és Berettyó vízrendszer szabályozása a 18–19. században. (Egy táj átalakulása.)*. Békés Megyei Levéltár.
- Domanovszky, A. (Ed.) (1937/1999). *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. In Szentpétery, E. (Ed.) *Scriptores rerum Hungaricarum*. I. (pp. 217–505.) Nap Kiadó.
- Dusnoki-Draskovich, J. (2000). Hol volt „Julamonustra” és Vata földvéra? A középkori Gyula kezdetei. In Dusnoki-Draskovich, J. (Ed.) *Nyitott múlt. Tanulmányok, történetek Guláról, Békés vármegyéről és a fordított világról*. (pp. 15–69.) Békés Megyei Levéltár.
- Dusnoki-Draskovich, J. (2015). Gyula város településtörténetének kezdetei. In Erdész, Á. (Ed.) *Gyula város történetének kezdetei*. (pp. 7–70). Gyula Város Önkormányzata és a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára.
- Dömötör, T. (2004). *Naptári ünnepek, népi színjátszás*. Neumann Kht.
- Engel, P. (1988). Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). *Századok*, 122(1–2), 89–147.

- Engel, P. (2020). *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről*. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont. <https://tti.abtk.hu/9-egyeb-hirek/4304-megujult-engel-pal-adatbazisa-a-kozepkori-magyarorszag-digitalis-atlasza> (Letöltés időpontja: 2024. 05.14.)
- Erdélyi, L. (1916). Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései (VI. és utolsó közlemény), *Történelmi Szemle*, 5(1), 39–63.
- Erdélyi, L. (1917). *A tizenkét legkritikusabb kérdés*. Szent Bonaventura Könyvnyomda.
- Erdős, D. (2020) a.: Gerlamososora. A Gerlamosostora és környezetének felmérése. <https://korosvidek.blog.hu/2020/07/19/gerlamosostora> (Letöltés időpontja: 2024. 01.26.)
- Erdős, D. (2020) b.: Gerlamososora. A Gerlamosostora és környezetének felmérése (2. rész.) https://korosvidek.blog.hu/2020/09/06/gerlamosostora_898 (Letöltés időpontja: 2024. 01.26.)
- Erdős, D. (2020) c.: Gerlamososora. A Gerlamosostora és környezetének felmérése (3. rész.) https://korosvidek.blog.hu/2021/01/31/gerlamosostora_146 (Letöltés időpontja: 2024. 01.26.)
- Érszegi, G. (2003). A leleszi monostor alapítóleveléről (1214). In Henzsel, Á. (Ed.) *Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv 16*. (pp. 13–28). Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára.
- F. Romhányi, B. (2000). *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*, Pytheas.
- Fejér, G (1834). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tomi IX. Vol. 3. Regia Universitas Uncarica.
- Fejérpataky, L. (1885). *A királyi kancellária az Árpádok korában*. Magyar Tudományos Akadémia.
- Györffy, Gy. (1963/1987). *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–III. kötet. Akadémiai Kiadó.
- Haan, L. (1870). *Békés vármegye hajdana. I. Történelmi rész*. Lauffer Vilmos kiadása.
- Haan, L. (1870). *Békés vármegye hajdana II. (Oklevéltári rész.) Diplomatarium Békessiensis*, Lauffer Vilmos kiadása.
- Haan, L., Zsilinszky, M. (1877). *Békésmegyei oklevéltár*. Tettey Nándor és Társa kiadása.
- Halmos, B (1960). Településrégészeti feladatok Gyula városban és környékén. In Dankó Imre (Ed.). *A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Jubileumi Évkönyve Erkel Ferenc születésének 150. évfordulójára*. (pp. 51–58). Gyulai Erkel Ferenc Múzeum.
- Hankó, J. (2000). *Két évszázad a Wenckheim családdal*. Linotype Betéti Társaság.
- Hervay, F. L (2001). A Bencések és apátságai története a középkori Magyarországon. Történeti katalógus. In Takács I. (Ed.). *Paradisum Plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon*. (pp. 461–547). Pannonhalmi Bencés Főapátság.
- Jankovich, B. D. (1991). A magyar honfoglalástól a török kiűzéséig. In Jankovich B. D., Erdmann Gy. (Eds.) *Békéscsaba története*. I. (pp. 147–206). Békéscsaba Megyei Jogú Város.

- Jankovich, B. D. (1998). Gerla, In Jankovich B. D. (Ed.). *Magyarország régészeti topográfiája. IV/3. Békés és Békéscsaba környéke*. Akadémiai Kiadó.
- Juhász, I. (2008). Vésztfő a középkorban. In Ladányi K. (Ed.). *Vésztfő története. Kezdetektől a várossá válásig*. (pp. 87–138). Vésztfő Város Önkormányzata.
- Karácsonyi, J. (1896). *Békésvármegye története*, I–III. Békésvármegye Közönsége.
- Karácsonyi, J. (1900). *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 1. kötet. Magyar Tudományos Akadémia.
- Karácsonyi, J. (1901). *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 2. kötet. Magyar Tudományos Akadémia.
- Karácsonyi, J. (1924). *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*. 2. kötet. Magyar Tudományos Akadémia.
- Kenéz, Gy. fordításai, regesztáinak őrzési helye: Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára, XV. 3. (A hagyatékot már az Országos Levéltárban gondozták. Almási Tibor ezt az anyagot gondozta, digitalizálta. Kiadása előkészületben.)
- Kertész, B. (2022). *A székesfehérvári káptalan archontológiája és oklevéladó tevékenysége az Árpád-korban*. Városi Levéltár és Kutatóintézet.
- Kondorné Látkóczi, E. (1997). *Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban*. Heves Megyei Levéltár.
- König, F. (2021). *Várak, erődítmények a Kárpát-medencében*. Helikon.
- Kristó, Gy. (1970). A középkori Csaba. In Kristó Gy., Székely L., (Eds.) *Tanulmányok Békéscsaba történetéből*. (pp. 19–36). Békéscsaba Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága.
- Kristó, Gy. (1981). *Békés megye a honfoglalástól a törökvilág végéig. Nyolcszáz esztendő a források tükrében*. Békés megyei Tanács V. B. Műv. Oszt.
- Kristó, Gy. (1990). *Anjou-kori Oklevéltár. I. 1301–1305*. Szegedi Középkorász Műhely.
- Kristó, Gy. (1994). *Anjou-kori Oklevéltár III*. Szegedi Középkorász Műhely.
- Kristó, G. (2003). *Fejezetek az Alföld középkori történetéből - Dél-Alföldi évszázadok* 20. Blazovich, L. (Ed.) Csongrád Megyei Levéltár.
- Krisztik, J. (1891). A békésmegyei régi kolostorok. In *A Békésvármegyei Régészeti és Mivelődéstörténelmi Társulat Évkönyve* 15. (pp. 66–82). A Békésvármegyei Régészeti és Mivelődéstörténelmi Társulat.
- Márki, S. (1892). *Aradvármegye és Arad szabad királyi város monográfiája. II/1*. Monographia Bizottság.
- Marsina, R. (1987). *Codex Diplomaticus et Epistolaris Slovaciae*. Tomus II. Sumpt. Academiae Scientiarum Slovacae.
- Nagy, I. (1878). *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. (1301–1321)*, A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó Hivatala.
- A Pallas Nagy Lexikona*. <https://mek.oszk.hu/00000/00060/html/057/pc005718.html> (Letöltés időpontja: 2024. 05.14.)
- Piti, F. (2020). *Anjou-kori Oklevéltár, XLIX*. Szegedi Középkorász Műhely.

- Rácz, Gy. (2015). *Gyula az Árpád-korban*. In Erdész, Á. (Ed.) *Gyula város történetének kezdetei*. (pp. 71–97). Gyula Város Önkormányzata és a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára.
- Sebők, F. (2007). *Anjou-kori Oklevéltár, XXXI*. Szegedi Középkorász Műhely.
- Sebők, F. (2018). *Anjou-kori Oklevéltár, XXXVI*. Szegedi Középkorász Műhely.
- Szabó, I. (1971). *A falurendszer kialakulása Magyarországon. X–XV. század*. Akadémiai Kiadó.
- Szabó, K. (1876). In Ipolyi A., Nagy I., Véghely D. (Eds.). *Hazai okmánytár, VI. kötet*, (pp. 60–61., 89–93.). Magyar Tudományos Akadémia.
- Szatmári, I. (2005). *Békés megye középkori templomai*. Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- Szentpétery, I. (1923). *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke, I. (1001–1270)*. Magyar Tudományos Akadémia.
- Szentpétery, I. (é. n.). *Chronologia. A közép- és újkori időszámítás vázlatja. Az 1923-ban kiadott munka javított és bővített változata*. http://real-eod.mtak.hu/4151/1/chronologia_000872127.pdf (Letöltés időpontja:2024. 05.14.)
- Szentpétery I. (é. n.). *Oklevéltani naptár. Táblázatok a chronológiához*. <https://mek.oszk.hu/05400/05442/pdf/okleveltani.pdf> (Letöltés időpontja:2024. 05.14.)
- Szovák, K. (2004). Jegyzetek, 164–209. fejezetekhez. In Bollók J. (Ford.) *Képes Krónika. Osiris*.
- Szőcs, T. (2014). *A nádori intézmény korai története. 1000–1342*. MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája.
- Szőcs, T. (2023). *Anjou-kori oklevéltár. Supplementum. I. Keltezetlen és hiányos keltezésű oklevelek 1301–1342*. Szegedi Középkorász Műhely.
- Timár, P. (2019). *Magyarország középkori településeinek és egyházainak topográfiai adattára*. Magánkiadás.
- Varjú, E. (1908). *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez. I. 1214–1457*. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája.
- Vertics J. (1799). *Mappa in ... Comitatu Békésiensi.... Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, S 12 Div. XIII. – No. 335. Helytartótanácsi térképek (1738–1875), S Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.), S – Térképtár* <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/5369/view/?bbox=4097%2C-3301%2C6976%2C-2062> (2024. 07.05.)
- Weisz, B. (2013). *A királyketteje és az ispán harmada*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Zsoldos, A. (2011). *Magyarország világi archontológiája, 1000–1301*. História, MTA Történettudományi Intézete.
- Zsoldos, A. (2022). *Az Aranybulla királya*. Városi Levéltár és Kutatóintézet.